

HRVATSKI MODERNISTI U *DNEVNIKU* BLAGOJA BERSE

Nedjeljko Fabrio

I. UVOD

1. BERSINI

U braku Ivana Berse, pravnika i glazbenika, i Filomene de Medici rođeno je i nekoliko djece koja će steći mjesto u hrvatskoj kulturi: Josip Bersa (1862-1932), književnik, libretistički prvak hrvatske moderne; Bruno Bersa (1863-1932), kipar; Vladimir Bersa (1864-1927), skladatelj; Blagoje Bersa (21. XII. 1873-1.I. 1934), također skladatelj, autor najslavnijih 14 minuta našega simfonizma: simfonijske poeme *Sunčana polja* (1919), ali i wagnerijansko-verističke opere *Oganj* (1906); Danica Bersa, s kojom su braća vodila prepisku i kojoj imademo zahvaliti da se ostavština njene braće čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. Pa tako i *Dnevnik* Blagoja Berse.

2. *DNEVNIK* BLAGOJA BERSE

Pisan je, vrlo urednim rukopisom, u osam bilježnica, tintom ili olovkom, ali postoji i zasebna bilježnica s naznakom *Uspomene (misli, opažanja i slično...)* s motom »Onima koji me vole«. Datumski stvar izgleda ovako: dnevnicu su vođeni od 27. prosinca 1904. godine do 31. svibnja 1906. godine, i to na talijanskom jeziku. (Kuriozno je da se Bersa toga 27. prosinca 1904. godine imenuje kao »Benito Bersa nobile di Leidenthal«!) Potom su dnevnicu nastavljeni ali tek 9. ožujka 1913. godine (i opet na talijanskom jeziku) da bi, uz prekide (ali ne dulje od pet mjeseci), bili vođeni (sada na hrvatskom jeziku) do 24. ožujka 1932. godine. Što će reći od umjetnikove 31. do 59. godine života, dakle gotovo do pred smrt (umrijet će, naime, u 61. godini života). *Dnevnik* je započet u Pragu rečenoga 27. prosinca 1904.

godine, pa je nastavljen u Beču i, ponajviše, u Zagrebu. Spomenuta pak bilježnica *Uspomene* započeta je u Zagrebu 8. prosinca 1929. godine, pisana je na hrvatskom jeziku i bliža je memoarima. No tu su još i brojni listići, očito sirova građa za *Dnevnik*, koja međutim tamo mjesto nije našla.

Što se Bersina hrvatskoga jezika tiče, vrijedi i za njega ono samostalno, stalno i zahtjevno učenje materinskoga jezika, što obilježava sve ondašnje generacije dalmatinskih hrvatskih inteligenata, školovane u talijanskom političkom, administrativnom i uopće civilizacijskom ozračju. O tome zorno svjedoči Bersin bilingvizam (npr. u rečenici: »Dopopranzo alle 4 bio sam kod staroga Zajca«), ali i nadasve znakovita izjava napisana u — vjerovali ili ne — 45. godini života, koja glasi ovako: »Hoću ovoga ljeta na Hvar napokon da učim perfektno svoj materinski jezik« (*Dnevnik*, 8. IV. 1918)!

U hrvatski jezik Bersina *Dnevnika* dakako da se ovdje nije diralo, a talijanskim jezikom pisani njegovi tekstovi ovdje su posebno označeni i, u našem prijevodu, tiskani na hrvatskom.

I još nešto, logično: za potrebe ovoga našeg teksta listat ćemo jedino one godine Bersina *Dnevnika* što se tiču razdoblja hrvatske moderne, i u onolikoj mjeri koliko nam to nudi sam dnevnikař. Iznimka će biti jedna zabilješka iz godine 1929, i to iz *Uspomena* jer se fascinantno tiče prvih godina dvadesetoga stoljeća.

3. APERÇU UZ DNEVNIK BLAGOJA BERSE

Koliko nam je poznato, samo troje ljudi javno se pozivalo na Bersin *Dnevnik*. Naime, na postojanje Bersine memoaristike upozorili su muzikolozi Marija Kuntarić u djelu *Blagoje Bersa* (Zagreb, 1959) te Hubert Pettan u eseju *Kazališna djela Blagoja Berse* (Sarajevo, 1974), dočim je pisac ovih redaka *Dnevnik* citirao, počevši od 1987. godine, u svom *Mastru i njegovu šegrpu* i to je činio vrlo izdašno jer je bio i jest još uvijek uvjerenja kako do javnoga objavljivanja *Dnevnika* in toto neće nikada doći, i to više zbog nekoliko izjava političke prirode njegova autora, a daleko manje zbog rezolutna skladateljeva stava koji glasi: »Ne želim nikako da se taj moj journal štampa, ni prije ni poslije moje smrti! *Ne pišem* za tu svrhu! (Beč, 28. XII 1914).« Ostao je tako vjeran samome sebi, jer je još prvoga dana vođenja *Dnevnika*, uvodno, bio napisao (na talijanskom): »*Dnevnik. Onome koji ga čita*. Imenujem ga tako, jer se to tako i inače običava. No različite su moje nakane — prije svega on ima poslužiti kao autobiografija; zatim da bi pribilježio događaje vrijedne spomena u mom životu; da bi bolje ocrtao moju osobu, i moj

karakter, i moj način mišljenja i sve ono što sam radio, a sve to za onoga koji bi jednoga dana htio znati što sam govorio i kako sam o čemu mislio; a naposljetku i da bih sebi priskrbio zanimljivo štivo kada budem star, i kada budem htio vidjeti kakav sam čovjek bio prije toliko godina. I još zbog toliko drugih razloga (...) (Prag, utorak, 27. XII 1904).«

Istržci što sada slijede dosad su, dakle, najozbiljniji »upad« u memoaristiku Blagoja Berse, građa apsolutno nepoznata u našoj kulturi. Uz napomenu da se najskuplji parfem uvijek čuva u malim bočicama!

II. HRVATSKI MODERNISTI U *DNEVNIKU* BLAGOJA BERSE

IVO VOJNOVIĆ

1. »U subotu sam od Ive Vojnovića primio jednu ilustriranu dopisnicu iz Dubrovnika u kojoj me pita bih li želio uglazbiti *Ekvinocijo*, jer da bi ga želio uglazbiti izvjesni Neumann, i da mu odgovorim na uobičajeni način. Odgovorih mu neka samo da Neumannu« (Beč, 17. III. 1913. Pisano na talijanskom).

Bilješka: František Neumann (1874-1929) istaknuti je češki skladatelj i dirigent. Veristička opera *Milkováni (Liebelei)* na tekst Arthura Schnitzlera skladana je 1910. godine i najvažnije je njegovo djelo. Kao dirigent prvi je izveo cijeli niz Janáčkovih opera (među njima i *Kátju Kabanovu*).

2. »Čitam u 'Narodnom listu' da neki Neumann komponira *Ekvinocijo* od Iva Vojnovića! Od toga Neumanna čuo sam nazad malo dana u Volksoperi njegovu operu *Liebelei*. Theaterkapellmeistemusik. — Sigurno Vojnoviću treba para —« (Beč, 3. XI 1913).

3. »Večeras u kafè Corso Albini mi savjetovao komponirati *Gospodju sa suncokretom* od Vojnovića, i da će mi on izposlovat štipendiju od hrvatske vlade da mogu komponirati tu operu« (Zagreb, ponedjeljak, 2. II. 1914).

4. »Jutros mi Albini reče da ću možebit dobiti od Kazališta u Zagrebu štipendiju za komponirati *Gospodju sa suncokretom*, da će gledati da dobijem mjesto učitelja instrumentacije u Glazbenom zavodu u Zagrebu, tako da imam nekako jedan piede a terra (jednu nogu na zemlji, prev. N. F.), imao bih malo posla u Glazbenom zavodu i mogo bi se tako posvetiti komponiranju; da ako neću uspjet u velikom

svietu, ako neću biti drugi Wagner, 'radite onda za nas (reče mi Albini) u domovini, budite *naš Wagner*'.« (Zagreb, srijeda, 4. II 1914)

5. »Pisao sam Vojnoviću da li je slobodna njegova *Gospogja*.« (Beč, 10. II 1914)

6. »Odgovorio mi je Vojnović — uzmite je (*Gospogju*).« (Beč, 14. II 1914)

7. »(...) Nosim u srcu želju, plan da uglazbim *Smrt majke Jugovića* od Vojnovića! Mislim da to je djelo što će svrha biti moga života! Želio bi ostaviti mom narodu nešto s kojim bi se on mogao dičit ... Sve sile što mi još preostaju posvetit ću tom idealu. U toj operi hoću da se zrcali sva bol, tragedija jugoslavenskih patnja, vjekovitih čežnja (...).« (Beč, 11. III 1917)

8. (*Napomena*: O Vojnoviću vidi još pod »V. Nazor« točka 2, kao i pod »Preradovićeva proslava 1918. godine u Beču« točka 1.)

MILAN OGRIZOVIĆ

1. »Ogrizović me i danas bombardira jednim pismom, pita što je s *Hasanaginicom*, radim li ili ne?« (Beč, 9. IV 1913. Pisano na talijanskom.)

TOMA ROSANDIĆ

1. »Jutros u 9 sati odlazili put Beograda Toma Rosandić sa ženom. Izgubio sam dobrog prijatelja. Njegova jaka ljubav, skoro bih rekô: fanatizam za umjetnost toliko puta bila mi je utjehom u tužnim časovima gdje sam okljevao. Neka mu bude sretno u Beogradu!« (Beč, 18. XI 1913)

IVAN ZAJC

1. »(...) Dopopranzo alle 4 (poslijepodne u 4, prev. N.F.) bio sam kod staroga Zajca, 82 godine, ne vidi dobro, tužio mi se što mu ne daju njegove opere.« (Zagreb, subota, 24. I 1914)

2. »Prošli tjedan umro naš dobri, stari Zajc! — Spominjem se kad sam kod njega (u Glazbenom zavodu) učio glasovir. Neznam, ne mogu kazat da je bio veliki genij, ali svakako kadgod sam bio kod njega, blizu njega ćutio sam oko njega atmosferu neobičnoga, velikoga čovjeka. Moguće jer je tako star bio. Svakako za Hrvatsku je on puno radio (moguće i previše radio). *Nacionalni* monument, po mojem sudu, *nije* ostavio!« (Beč, 9. I 1915)

VLADIMIR NAZOR

1. »Sinoć sam u Hofoperi slušao *Parsifal* (...) Tijekom *Parsifala* (... mislio sam kako ću načiniti trilogiju (...) o slavenskim božanstvima na Nazorov način.« (Beč, 9. V 1914. Pisano na talijanskom)

2. »Opet me okupira misao da stvorim neku vrst 'tetralogiju' (à la Wagner) iz mitusa slavenskih bogova. Mislim da bi to moje 'životno djelo' bilo. Uzeo bi Vojnovića ili Nazora ili moga brata Josipa za libretistu. Tako bi moja mila domovina imala svoju 'narodnu hrvatsku operu'. Ta 'tetralogija slavenskih bogova', nadam se, sjedinila bi sve slavenske narode (ideal moj panslavistički). Ta tetralogija bila bi narodna svim slavenskim narodima, i rusima i Hrvatima i Bugarima i Česima itd. itd. Ne bi se dogodilo tada što se sada događa da brat na brata navali, odurna slika, Hrvati ubijaju Srbe, Poljaci Ruse, a Njemci koriste od toga (...).« (Beč, 26. XII 1914)

3. »(...) Svršio sam Nazorovu pjesmu *Seh duš dan* te prošla 2 dana bio sam kod Olge Radoničić da ju uči, jer će je ona pjevati sutra na 'Nazorovoj večeri'.« (Beč, petak, 22. II 1918)

PETAR BUDMANI

1. »(...) Nazad 5-6 dana umro je stari profesor Pero Budmani (u Jakinu u Italiji). Kad sam bio u Glazbenom zavodu u Zagrebu, bio je on tamo nadzornik te (kao prijatelj moga oca) savjetovao bi me neka se ne bavim toliko sa politikom; on je bio savjetovao moga oca neka me pošalje da učim muziku na Glazbenom zavodu u Zagrebu.« (Beč, 4. I 1915)

ANTUN GUSTAV MATOŠ

1. »Noćas je umro A. G. Matoš! Jadan! — Bio sam u kavani Arkaden, gdje mi Široki pokaže telegram iz Zagreba u ovdašnjoj 'Zeit'. Nisam čuo od nikoga ni jednu riječ sažaljenja, nego po prilici ovako: no, sada će biti mira u novinama; neće biti više polemike, neće psovati više pako svakoga itd —.« (Beč, 17. III 1914)

PRERADOVIĆEVA PROSLAVA 1918. GODINE U BEČU

1. »Sinoć bila je (...) 'Preradovićeva proslava' u Konzerthaus (Mittleren Saal). Dubokom puna dvorana, hiljadu ljudi. Ivo Vojnović je bio unutra, na prolazku u

Prag. Najprije Uvodni govor (pozdrav) držao Jagić (stari pa Tresić-Pavičić predavao o Preradoviću (politički govor). Mali Milan Jovanović igrao gusle (pratila ga mala Mira Malančec). Poslije toga ja pratio na glasoviru Marka Vuškovića, pjevao je moju pjesmu *Crni dan* (od Preradovića) — onda odmor. Poslije odmora Spinčić predavao o Preradoviću. Pa ja pratio na klaviru Martinu Blažeković — pjevala je moje: *Jelica*, primorska pjesmica, *Kad?* (od Preradovića) (najviše se dopala primorska pjesmica), *Crni dan* ne toliko, barem mi se tako činilo (valjda preduboka za publiku), pa neki slovenac Trost igrao na klaviru. Katalinić–Jeretov čitao svoju pjesmu o Preradoviću. Ribić (student) deklamirao *Odu slavjanstvu* (od Preradovića). Pa zadnja točka: moja *Zora puca bit će dana* (od Preradovića) za mješoviti zbor uz pratnju klavira (na klaviru: Mira Malančec). (...) Vrlo su me slavili na tom koncertu — Poslije proslave svi koji su sudjelovali (zbor, solisti itd) i poznati, svi u bližnju kafanu Atlantis gdje smo ostali do ponoći. U toj kavani nazdravio je meni Tresić-Pavičić (rekao: evo ima 80 godina otkako je Preradović spjevao *Zora puca bit će dana*, a danas imamo tu pjesmu tako divno uglazbljenu od našega Berse) na to svi — Živio Bersa!” (Beč, 14. V 1918)

JAKOV GOTOVAC

1. »Jučer, nedjelja, na matineji Filharmonije dirigirao je Gotovac, mladi Dalmatinac iz Splita; talentiran, ima dara za dirigenta, naravno još početnik.«. (Zagreb, 9. IV 1923)

SILVIJE STRAHIMIR KRANJČEVIĆ

1. »Godine 1900. bio sam u Sarajevu. Godinu dana prije diplomirao sam u Beču, gdje sam nakon diplome neko vrijeme ostao, i gdje sam najednom dobio brzojav od Trumbića, Smodlake i Bjankinija neka dogjem u Sarajevo gdje će biti posveta barjaka pjev. društva 'Trebević'. To je ujedno morala biti demonstracija, afirmacija slavenskog, hrvatskog karaktera Bosne, protiv Austrije. Prihvatio sam oduševljeno i otputovao. U Sarajevu sam našao svog druga sa studija na Glazbenom zavodu u Zagrebu Račerovskog. Upoznao sam se sa Silvijem Kranjčevićem, Milankovićem (Josip), Pilarom (Ivo). Sa Kranjčevićem sam skoro bio per tu. Bio je moj I. tenor u zboru Trebevića. Sjećam se kad smo jednom koncertirali u Ilidžama, na otvorenom, bilo je toplo, pred Kursalonom, vidim ga još pred sobom kako oduševljeno pjeva, otvorena usta, veliki brkovi — vidim ga kako kasnije sjedi

na klupi i pije vino u društvu. Često bi poslije večere bio kod njega doma u društvu, pilo se i debatiralo do 3-4 sata u noći. Bila je i njegova žena i ćerka, pa i sestra žene (danas gospogja Plavšić) i otac žene (stari kapetan graničar) (...)

Poslije Sarajeva, gdje sam 'djelovao' godine 1900, nisam dugo vidio S. S. Kranjčevića. Negdje godine 1908, u kratko: par mjeseci prije njegove smrti, sjedim jedno popodne u kavani Arkaden u Beču, kraj prozora, i vidim kroz prozor kako Kranjčević sa ženom, teško hodajući, ide prema kavani. Udje on unutra. Mršav, pognut, nekako crn u licu. Idem mu u susret, on se smješka i daje mi ruku. Sjedi kraj mene. — Ne vidjeh ga više. — Bože! kad se njega sjećam u Sarajevu!?! — pun snage i života, uvijek nasmijanog lica, veseo, čitava afirmacija 'radog življenja', inkarnacija života! — A sad? stupa prama kavani Arkaden kô jedna lješina, zabrinut, pun straha pred 'upitnikom' sudbine! To je valjda bio onaj *drugi* Kranjčević, onaj pesimista!, jer sam duboko uvjeren da svaki čovjek ima *dvije* naravi, dvije duše, dva lica, jedno za 'druge', a jedno za sebe, kad piše, kad stvara, kad je sam.

Mislim na Kranjčevića, na njegovu ženu, na njegovo dijete — gdje su? — Žena je umrla od tuberkuloze par godina poslije njega, ćerka? Jedanput ju vidjeh u kući (villi) Plavšić. To joj je bila tetka. Dosta se (onaj put) ležerno ponašala sa mladicićima. Čuo sam jedanput nelijepo o njoj govoriti. Ali vjerujem da su to 'dobri' jezici bili i naravno: djevojka bez roditelja mora biti difamirana! pa makar bila uzor djevojke. Djevojka *sa* roditeljima može biti raskalašena, ali djevojka *bez* roditelja mora da se ponaša kao duvna! Konačno to su njezini privatni poslovi, ali o kćeri jednoga pjesnika bi se moralo nešto čuti. Megjutim ništa! — I tako ode jedna obitelj, koja bi pokošena nesmiljeno, kao škodljiva trava! Megjutim još danas vidim sliku te obitelji: slika vedra, mlada, živa! Vidim sobu kod njih u Sarajevu: sa predsoblja ušlo se, sprijeda i desno po jedan prozor, između prozora (u kutu) pianino, lijevo divan, u sredini oveći stol i stolice, luster. Lijevo vrata, vodila su u spavaću sobu (zavjesa nad vratima). Nije bilo luksuza, a niti siromaštva, ali ništa neobično. Bila je soba obična. Vidilo se da kad bi vlasnik bogatiji bio, bila bi i soba interesantnija — Sjedili smo oko stola, naravno uz čašu vina. Ja sam kasnije na pianinu pratio gospogju, pjevala je *Ružo* od Vilhara. Glas je bio običan, malen. Ali inteligentna žena. U sobi blizu spavala je mala (Višnja?). On veseo, živim gestama govorio. Ona takogjer veselo, vedro biće. — Ta je obitelj sigurno mnogo puta govorila o budućim danima, činila planove, on: ko zna kakove planove imao u glavi, da će napisati ta i ta djela, ona je sanjala o njegovoj budućoj slavi, kad će

'stari' biti imat će bolji stan, obadva pak su sanjali o toj kćeri, on moguće o pjesnikinji, on je valjda sanjao da će jednom ipak ostavit to austrijsko i tursko gnjezdo — Sve je nestalo — došla je bolest i odnjela sve —« (*Uspomene*. Zagreb, 8. XII 1929)

III. EPILOG ILI IZ JEDNOGA DNEVNIKA U DRUGI

U *Fragmentima dnevnika iz godine 1968*. Miroslav Krleža ostavit će nam zacijelo najfrapantniji fizički i psihički oris Blagoja Berse. Pisat će: »Bersa, kao pojam muzike kod nas, kao subjekt, kao zemaljska pojava, kao građanin u punom anonimitetu među nama, godinama. Thyreoidea. Izbuljene oči, progenerni mediteranski tip kao Dubravko Dujšin ili Andrija Milčinović, sa jako izbočenom donjom čeljusti, kovrčava gusta kosa, paradentozna, napolitanski artistički šešir, bohemski stil fin de sièclea, vraća se umoran kući, teškim melankoličnim korakom, u svoj mizerni stan na Ciglani, u gradskim kućama, stan od dvije sobe bez kupatila, živi među nama kao brodolomac na povratku iz Beča, profesor konzervatorija, u 'tihoj luci sreće i mira' nadahnuo ga je i Smetana, instrumentirao je D'Alberta *U dolini*, promašen život, na kraju puta.«